

КОДИКОЛОГІЯ ТА КОДИКОГРАФІЯ

УДК 069(477.83-21):[271.222(470+571)-86"182":025.171]+781.24(477.83)069

*Світлана Володимирівна Зінченко,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
відділу рукописів і стародруків
Національного музею у Львові
імені Андрея Шептицького
e-mail: zinsvitlana@ua.fm*

АТРИБУЦІЯ СТАРООБРЯДНИЦЬКОГО РУКОПISУ 20-х років ХІХ ст. ЗІ ЗБІРКИ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ У ЛЬВОВІ ІМЕНІ АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО

Присвячено атрибуції нотного рукопису з колекції старообрядницьких кодексів Національного музею у Львові ім. Андрея Шептицького. Кодикологічний та філігранознавчий аналіз дозволив звизити рамки часу його створення до першої чверті ХІХ ст. Аналіз структури тексту виявив, що це нотна книга, відома під назвою «Празники», а не Ермологіон, як зазначено в музейному опису. Мистецтвознавчий аналіз дозволив віднести рукопис до старообрядницьких рукописів гуслицького стилю. Виявлено, що книга є роботою М. І. Шитікова.

Ключові слова: нотні рукописи, старообрядництво, книжна орнаментика, гуслицький стиль та письмо, атрибуція старообрядницьких рукописів, переписувач та мініатюрист першої пол. ХІХ ст. Михайло Іванович Шитіков.

Збірка кириличних рукописів Національного музею у Львові ім. Андрея Шептицького (далі – НМЛ) – одна з найцінніших в Україні, яка репрезентує не лише пам'ятки української писемності від часів Галицько-Волинського князівства до ХІХ ст., географія яких охоплює терени Галичини, Волині, Лемківщини, Подніпров'я, Поділля, а й окремі зразки з Білорусії та Росії. Її основу складають манускрипти, передані митрополитом Андреем упродовж 1905–1939 рр. з архіву Львівської капітули, а також з бібліотек різних установ та дарів приватних осіб.

Завдяки методичному формуванню збірки рукописів НМЛ митрополитом Андреем Шептицьким і першим директором музею І. С. Свенціць-

ким була зібрана невеличка унікальна колекція з 13 кириличних музичних кодексів XVI–XIX ст., записаних одним із різновидів невменної нотації – знаменною, путьовою та демественною нотаціями.

Після реформи богослужбових книг московського патріарха Никона з кінця XVII ст. основними центрами переписування та оформлення рукописів знаменної нотації стають місця компактного проживання старообрядців: у малозаселених окраїнах і місцевостях Росії – на Півночі, Уралі, в Сибіру, на Поволжі, Верхокам'ї, Дону, Виг (Виговська поморська пустель у Карелії), села і скити Володимирської, Костромської, Ярославської, Нижегородської, Самарської і Саратовської губерній, підмосковні Гуслиці; а поза її межами – в Білорусії, на Гомельщині (Ветка), Прибалтиці (переважно в Латвії – Латгалія та Естонії – Західне Причуддя); в Україні – на Гетьманщині, Правобережній Україні, Буковині (Біла Криниця); в Молдовському князівстві; в Османській імперії та ін. У багатьох з цих місць склалася власна оригінальна школа рукописної книги з характерними для кожного регіону особливостями шрифту, мініатюр й орнаменту. Виникли поморський, вековський, гуслицький та інші стилі книжкового оформлення, художні принципи і характер яких майже не вивчені.

Унікальність колекції НМЛ невменних рукописів XVII – початку XX ст., записаних знаменною, путьовою та демественною нотаціями, полягає в тому, що, попри її невелику кількість, вона дає цілісне уявлення про історію розвитку сакральної музичної культури та мистецтва рукописних книг на теренах України, Росії і Білорусії, оскільки серед них є кодекси невменної нотації – і дореформені, і пореформені, старообрядницькі як попівського, так і безпопівського напрямів.

Як пам'ятка писемності, мови, літератури, музичної культури і мистецтва загалом рукописна слов'янська книга віддавна привертала увагу дослідників. В. І. Бутовський [13], В. В. Стасов [53], О. С. Грузинський [14], Ф. І. Буслаєв [12], М. Ф. Біляшівський [7, 8], В. М. Щепкін [55], О. М. Свірін [52], О. С. Попова [46, 47, 48], Т. В. Ільїна [25], Г. К. Бугославський [10, 11], Ф. І. Тігов [54], І. С. Свенціцький [49, 50, 51], П. М. Жолтовський [17, 18], Я. П. Запаско [20, 21, 22, 23, 24], Ю. П. Ясіновський [56] та інші чимало зробили для вивчення книжкової мініатюри, почерків, декоративного оздоблення та оправ східнослов'янських манускриптів. Ними були сформульовані ознаки основних орнаментальних стилів, що існували на східнослов'янських теренах до XVII ст. включно: візантійський, тератологічний, балканський, нововізантійський і стародрукований. Однак книжковій орнаментіці пізньої рукописної традиції XVIII–XIX ст. уваги приділено значно менше.

Класифікація декору пізньої рукописної традиції на стилі доволі умовна. Це пояснюється тим, що дослідження художнього оформлення

рукописів кінця XVII–XX ст. ще перебуває на початковій стадії, і немає чітких критеріїв співвіднесення книжкової орнаментики з тим чи іншим стилем. Складність віднесення декору до того чи іншого стилю певною мірою пов'язана зі слабкою вивченістю орнаментики книг місцевих рукописних центрів, де переписувачі займалися, крім копіювання відомих зразків орнаменту, створенням власних мистецьких рішень як у колірному, так і в сюжетному плані. Дослідження в цьому напрямі, безсумнівно, сприятимуть виявленню нових стильових напрямів, характерних для певної місцевості і часу.

Одним із провідних рукописних осередків старообрядництва в останній третині XVIII ст. став регіон Гуслиці, розташований на південному сході Московської області. Однак через значну і більш ранню популярність поморських рукописів Виголексінської пустині, які у XX ст. часто ототожнювалися зі старообрядницьким мистецтвом в цілому, інші центри досліджувалися набагато менше. Специфіки оформлення старообрядницької книги мистецтвознавці практично не торкалися і часто при описуванні оздоблення старообрядницьких рукописів з інших місцевостей відносили його до «поморського» стилю.

Не став винятком і рукопис із НМЛ (Ркк-69), який у музейних описах значився як «Ірмологіон крюковий XIX ст. поморського письма». Рукопис було придбано перед 1907 р. у московському антикваріаті Большакових (Сергія Тихоновича (1842–1906) і його сина Миколая Сергійовича († 1938) [27]. Проте на приклеєному аркуші форзацу верхньої дошки оправи наклеєно вирізку з друкованого букіністичного каталогу німецькою мовою з коротким описанням книги: «980. Kirchengesangbuch für die Feiertage in linienlosen Haken-Noten. / Handschrift von 192 Blatt (21x33 cm). 26 Zeilen auf der Seite, mit 14 blattgrossen Capitel-Titeln, 10 Kopfleisten, 10 Initialen, alle in Gold und Farben ausgeführt, ferner einer blattgrossen Miniatur: Die Geburt der heiligen Muttergottes. (Ca. 1790). Russisch. In prächtigem, gleichzeitigem Ganzlederband mit Goldpressung und Krampen. Eine hervorragende Leistung kirchlicher Buchbinderarbeit. 200 – Die Krampen sind modern, Rücken ist wenig beschädigt, der hintere Deckel hat eine Schramme. – 980. Церковний пісенник для Празників на безлінійних крюкових нотах. / Рукопис 192 аркушів (21x33 см). 26 рядків на сторінку, з 14 цілосторінковими титулами розділів, 10 заставками, 10 ініціалами, усе в золоті і барвах, а також цілосторінкова мініатюра: «Різдво Пресвятої Богородиці» (близько 1790 р.). Росія. В розкішній тогочасній цілошкіряній оправі зі золотим тисненням і застібками. Видатний твір церковного інтролігаторства. 200. – Застібки сучасні, корінець злегка ушкоджений, спідня дошка має подряпини». Проте, як побачимо нижче, це описання не зовсім відповідає дійсності.

Аналіз текстології рукопису підтвердив, що він не є Ірмологіоном, а це – нотна книга під назвою «Празники», яка сформувалася наприкінці XVI–XVII ст. і містить піснеспіви на дванадесяті Господні і Богородичні свята, розташовані за порядком року, починаючи з вересня (від Різдва Пресвятої Богородиці 8 (21) вересня).

Рукопис переписаний півуставом нового часу на папері 1813–1818 рр. з водяним знаком «герб Петербурга» та контрмаркою «АО 1818» виробництва папірні Олександра Ольхіна [28, № 45, 46 (1813–1816 рр.)].

На особливу увагу заслуговує його оздоблення, витримане в гуслицькому стилі, який був прийнятий у середовищі «попівців» (на відміну від «поморського» письма «безпопівців»). Регіон Гуслиці був одним із головних книгописних центрів московського старообрядництва Rogozького кладовища, який остаточно сформувався в останній третині XVIII ст.

Самобутність культури Гуслиць вперше привернула увагу дійсного члена Московського губернського статистичного комітету І. І. Ординського, в працях якого виділені особливості гуслицької говірки, наведені селища, які належать до Гуслицького регіону, відзначені характерні для цього краю промисли [33, 34]. Перші дослідження орнаментики гуслицьких рукописів здійснив протоієрей Е. О. Бобков, який вказав на зв'язок гуслицького стилю зі стародруковим орнаментом видань Московського Печатного Двору і з народним мистецтвом [9]. Дослідженнями гуслицької книги (в тому числі й музичних рукописів знаменної нотації) займалися музикознавець М. Г. Денисов [15, 16], історик та етнолог С. С. Михайлов [31, 32]. Особливу роль для вивчення гуслицької книгописної традиції відіграють праці археографа та історика О. О. Агеєвої і мистецтвознавця О. О. Подтрукіної, в яких досліджуються особливості старообрядництва в Гуслицях, книжність старообрядницького Підмосков'я, долі гуслицьких співаків, іконописців і переписувачів книг та декоративне оздоблення знаменних рукописів [1, 2, 3, 4, 5, 6, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45].

Книги гуслицького письма розповсюджувалися в усіх старообрядницьких парафіях Росії і за кордоном аж до зняття заборони на видання старообрядницької літератури в Росії в 1905 р. Гуслицька орнаментация сформувалася під впливом пізнього стародрукованого орнаменту 1640–1650 рр. і рукописних книг XVI–XVII ст. Значний вплив на формування гуслицької книгописної школи справила ветківська школа, яка діяла на території тогочасної Речі Посполитої (на етнічних білоруських землях).

В оздобленні «Празників» зі збірки НМЛ (Ркк-69) простежуються характерні риси, притаманні всім гуслицьким рукописам. Так, заголовний аркуш (арк. 1) є заставкою-рамкою із вписаною всередині в'язю золотом на кіноварному підкладі назвою першого розділу. Слід відзначити, що

гуслицька в'язь належить до т. зв. штамбового, або фрактурного стилю, для якого характерна відсутність вигинів і округлень в малюнку літер, що остаточно сформувався близько середини XVII ст.

Заставка-рамка має архітектурну конструкцію (дві колони, антаблемент і базу) і доповнена т. зв. гуслицьким рослинним орнаментом великих форм. Він сформувався на основі оздоблення видань Московського Печатного двору 1540–1650 рр., стародрукованого стилю рукописної книги XVI–XVII ст. та старообрядницького ветковського письма XVII–XVIII ст. і народної орнаментики [9]. Головний мотив гуслицького орнаменту – це великі трави і листя зі стилізованими квітами та плодами. Крім рослинних елементів на сторінках рукописів часто присутні зображення різноманітних птахів, що створює загалом образ райського саду. Розфарбування орнаменту – на жовтому, золотому, зрідка бронзовому тлі зображуються трави. Найчастіше кольори трав такі: жовтий, червоний (малиновий), блакитний, зелений. Такого немає в жодній зі старообрядницьких рукописних шкіл. Колористичне рішення оздоблення рукопису з НМЛ складають червоний, жовтий і зелений кольори на золотому тлі. Наступною відмінною рисою, мабуть, найпомітнішою, що характеризує гуслицький орнамент, є кольорове штрихування, яке застосовується мініатюристами та ілюмінаторами для моделювання об'ємів або при розфарбовуванні декоративних елементів.

Окрім заставки-рамки в рукопису зустрічаються заставки двох типів. До першого належать 12 заставок у прямокутній рамці з центральним вазоном (короною або квіткою), з яких симетрично відходять гілки аканту, і з виступаючим за межі прямокутника лінійним горизонтальним обрамленням та оздобленням на полях у вигляді квітучої гілки, увінчаної пташкою, на арк. 3 зв., 17 зв., 33 зв., 48, 64, 79, 90, 110, 120, 131, 145 і 159.

Загалом прикраси на полях гуслицької книги бувають декількох видів. Найбільш поширеними, як і в рукопису із НМЛ, є оздоблення у вигляді стовбура (гілки), на який немов нанизані рослинні елементи (квіти). На думку О. О. Подтуркіної, «як декоративний елемент гілка з квітами символізує світове дерево, родючість, життя і Богородицю, яка дарує життя» [45, с. 22].

Другий тип заставок у музейному рукопису представлений десятьма заставками у вигляді геральдичних композицій із пишного листя довкола центрального плоду або вазону із вільними краями, які розміщено на лінійній основі, на арк. 15, 31 зв., 77 зв., 88 зв., 104, 118 зв., 143, 129 зв., 156 зв., 174 зв.

Орнаментацию заставок доповнюють 23 великі кольорові ініціали на початках розділів на арк. 2 «В», 3 зв. «Д», 17 зв. «К», 31 зв. «Д», 33 зв. «Д», 48 «П», 64 «П», 77 зв. «Д», 79 «Г», 88 зв. «В», 90 «В», 104 «W», 110 «Д», 118 зв. «П», 120 «Г», 129 зв. «U», 131 «П», 143 «W», 145 «П», 156 зв. «П»,

159 «W», 174 зв. «P»). Заставки та ініціали мають спільні елементи – акантову гірлянду, завитки, які співзвучні з колонками в рамці-заставці. Окремі ініціали доповнені зображеннями пташок, як, наприклад, ініціал «B» на арк. 2. Він найбільший та найгарніший у книзі і, на відміну від інших, не супроводжується заставкою, натомість на бічному полі сторінки обабіч тексту вміщено декоративне оздоблення у вигляді в'юнкої гілки, яку формують букети із вузьких листків аканта з квітками на кінцях, що в п'яти місцях на зовнішніх поворотах гілки перехоплені архітектурними елементами. Гілку увінчує невелика пташка. Колористичне рішення ініціалів витримане в тій самій гамі, що й заставки.

Підрозділи прикрашають 123 кіноварні ініціали з рослинними елементами. Їхньою особливістю є відсутність довгих орнаментальних паростків, натомість ініціал супроводжує лише одне пишне стебло-квітка, що розташовується поруч із буквицею. Зрідка ініціали доповнені зображенням царської корони та сітчастим орнаментом, як на арк. 29 і 76 зв. в ініціалі «Д». Окрім описаних вище ініціалів у тексті зустрічаються 68 суцільнокіноварних, без відводок, крапок та паростків.

Орнаментальне оздоблення музейного рукопису завершує 21 невелика кінцівка на арк. 3, 14 зв., 17, 31, 33, 45 зв., 47 зв., 62, 77, 78 зв., 89 зв., 103 зв., 109 зв., 118, 129, 130 зв., 144, 158 зв., 167 зв., 174, 193 зв. Ці кінцівки є дуже простими за малюнком і нагадують віньєтки-завитки, виконані пером кіновар'ю або чорнилом. В оздобленні гуслицької книги кінцівки зустрічаються вкрай рідко, що може свідчити про приналежність музейного рукопису до кола більш парадно та якісно оздоблених кодексів.

Крім заставок, ініціалів та прикрас на полях рукопису на звороті арк. 1 вміщена фронтиспісна мініатюра із зображенням «Різдво Богородиці». На мініатюрі породілля представлена напівлежачою, зліва її підтримує під руку служниця. Цей мотив був присутній на ранніх зображеннях свята Різдва Богоматері. Праворуч зображено діву, що підносить дари – чашу і келих. Уперше цей сюжет зустрічається вже на мініатюрі Мінологія (979–989 рр.) візантійського імператора Василя II Болгаробойця. За дівою намальований стіл у прямій перспективі, який вказує на те, що дія відбувається всередині будинку, в інтер'єрі. На відміну від ранніх канонічних зображень, Йоаким на мініатюрі сидить за столом біля ложа Анни. Таким чином, сцена набуває побутового характеру. Можливо, ця сцена співвідноситься з розповіддю про трапезу, влаштовану праведним Йоакимом для священиків, книжників, старійшин і всього народу Ізраїльського, коли Діві Марії виповнився рік. Але очевидним результатом перетворення іконографії стало те, що церемоніальна, урочиста сцена принесення дарів стала хоч і зворушливим, але пересічним моментом із сімейного побуту. Ці метаморфози добре ілюструють той процес у церковному мистецтві,

який прийнято називати «секуляризацією». Крім уже згаданих персонажів на мініатюрі за дівою з дарами перед столом зображена повитуха, яка тримає сповиту новонароджену. Дійство відбувається під потрійною аркадою на тлі палат з трьома теремами із двосхилими дахами. Колорит мініатюри органічно перегукується з орнаментальним оздобленням рукопису. Проте слід відзначити, що, на відміну від заставок та ініціалів, золото використане дуже помірно, лише в німбах святих.

Слід зауважити, що класична гуслицька мініатюра – «іконописна», площинна, їй притаманна умовність трактування образів, ескізність, рисна манера зображення. Колорит найчастіше той самий, що і в самому орнаменті рукопису, – яскраві, відкриті кольори, переважно – малиновий, зелений, жовтий. Синій колір, часто присутній в орнаменті, в мініатюрах практично не зустрічається. Золото використовується вкрай рідко, переважно – в розфарбуванні німбів і в написах. Для гуслицьких мініатюр характерні чорний або кольоровий контури, рівномірна заливка кольором без напівтіней, складки одягу передані лінійно. Персонажі створюються в іконописних традиціях, фігури трохи витягнуті, з великою потиличною частиною, лики узагальнені. В основному в мініатюрах переважає зворотна перспектива, проте підлога зображується в прямій, а деталі інтер'єру – в прямій і зворотній перспективах. В одній мініатюрі поряд зі зворотною перспективою можуть зустрічатися деталі, побудовані за принципом прямої перспективи. Скоріше за все, це відбувалося під впливом європейської культури, з якою гуслицькі переписувачі були знайомі. Стиль внутрішнього оздоблення палат умовний, наближений до стилю московських мініатюр другої половини XVI–XVII ст., з рисами російської дерев'яної архітектури [45, с. 22–24]. О. М. Свірін пише, що в московських мініатюрах XVII ст. з'являються побутові деталі в одязі персонажів, в інтер'єрі палат, у пейзажі. Проте в гуслицьких мініатюрах переважає іконописна умовність зображення. Виняток може становити внутрішнє оздоблення палат, які часто нагадують дерев'яні тереми з дахом, трубою, з якої йде димок, – улюблений мотив гуслицьких майстрів оздоблення книг [52, с. 98–100].

На жаль, два покрайні записи російським скорописом XIX ст., виявлені на арк. 204 зв.: перший, давніший, – ясно-коричневим чорнилом малорозбірливим почерком – «тихан [...] [...] Залатый / Сія Празники»; другий – темно-коричневим чорнилом каліграфічним почерком «1866 1866ого года Генвар” 29^м дн” / Милостивому Государю»; не проливають жодного світла на історію створення і побутування музейного рукопису.

Рукопис зі збірки НМЛ належить до кращих зразків письма й оздоблення гуслицького стилю. За стилістикою, майстерністю виконання, палеографією, колористикою, композиціями орнаментального оздоблення музейний

рукопис близький до рукописного крюкового Октоїха з фонду рукописів Віфанської духовної семінарії, який зберігається в Науково-дослідному відділі рукописів Російської державної бібліотеки (далі – НДВР РДБ), в Москві, під шифром ф. 556 № 79. [29], Ірмологія 20-х років XIX ст. НДВР РДБ, ф. 556 № 81 [26], а також до книги «Празники» 1832 р. НДВР ГДБ, ф. 614 (збірка Рогозького кладовища), № 8 [41] та «Демественника» 1828 р. зі збірки Державної універсальної наукової бібліотеки Красноярського краю під шифром В-5041 [35]. На підставі цього можемо припустити, що всі рукописи вийшли з однієї майстерні, яка діяла в 20–30-х роках XIX ст.

Подальші пошуки дали можливість встановити, що рукопис із НМЛ дуже близький до групи з чотирьох рукописів із фондів Державного історичного музею в Москві (далі – ДІМ), а саме Трезвонів 1835 р. (ДІМ. Синод. Певч. Собр. № 21), Тріюді пісної і цвітної 1835 р. (ДІМ. Синод. Певч. Собр. № 22), Празників (ДІМ. Синод. Певч. Собр. № 21), Октоїха (ДІМ. Синод. Певч. Собр. № 24) та Октоїха і Обіхода 1838 р. із НДВР РДБ (ф. 614, № 9). Усі ці рукописи дослідники вважають роботою видатного гуслицького переписувача і мініатюриста першої половини XIX ст. Михайла Івановича Шитікова [1]. Трезвони 1835 р. (ДІМ. Синод. Певч. Собр. № 21) і Октоїх 1838 р. (НДВР РДБ ф. 614 № 9) мають запис переписувача, а їхнє декоративне оздоблення настільки ідентичне з «Празниками» 20-х років XIX ст. зі збірки НМЛ (Ркк-69), що немає жодних сумнівів в авторстві М. І. Шитікова. За малюнком, розфарбуванням орнаменту, почерком усі згадані вище рукописи є дуже близькими. Два рукописи з московських колекцій оздоблені мініатюрою «Се к Тебѣ прихожи...», яка виконана в подібній манері і колористиці (малиновий, зелений, жовтий кольори) до мініатюри із зображенням «Різдва Богородиці» рукопису з НМЛ.

Отже, можемо припустити, що рукописні «Празники» (НМЛ Ркк-69), переписані близько 1818 р., є на сьогодні найбільш ранньою збереженою роботою М. І. Шитікова. Музейний рукопис значно доповнює і розширює наші уявлення про діяльність цього визначного переписувача. Введення рукопису до наукового обігу має важливе значення, оскільки вплив творчості М. І. Шитікова на формування гуслицької книгописної школи є незаперечним. Крім того, книги, виготовлені на продаж у гуслицькому регіоні, активно розповсюджувалися по різних старообрядницьких центрах не тільки в Росії, але й поза її межами і від середини XIX ст. мали значний вплив на формування книгописних центрів в інших регіонах.

На завершення зазначимо, що рукописи роботи М. І. Шитікова вважалися зразковими і були використані при підготовці київських друкованих посібників і книг знаменної нотації видавництва «Знаменное пение» Л. Ф. Калашнікова.

Список використаних джерел

1. Агеева Е. А., Подтуркина Е. А. Гуслицкие книгописцы : к проблеме авторского стиля и художественных приемов // *Старообрядничество в России (XVII – XX вв.) : сб. науч. тр. Вып. 5. Москва : Языки славянской культуры, 2013. С. 389–405.*
2. Агеева Е. А. Гуслицкие певцы и книгописцы в пору расцвета XIX – начала XX в. и гонений 1930-х гг. // *Гуслицы : ист.-краевед. альм. Ильинский Погост. 2010. Вып. 8. С. 142–149.*
3. Агеева Е. А. Гуслица // *Православная энциклопедия / под ред. Патриарха Моск. и всея Руси Алексия II. Москва : Церковно-научный центр «Православная энциклопедия», 2006. Т. XIII : Григорий Палама – Даниель Ропс. С. 503–506.*
4. Агеева Е. А. Книжность старообрядческого Подмоскovie (по материалам полевых наблюдений в Московской коллекции ОРК и РМГУ) // *Старообрядчество : история, культура, современность : тез. докл. 3-й науч.-практ. конф., 15–17 мая 1997 г. Москва : Музей истории и культуры старообрядничества, 1997. С. 197–202.*
5. Агеева Е. А. Подмосковная рукописная коллекция НБ МГУ и архив иконописцев Балзетовых // *Рукописи. Редкие издания. Архивы. Из фондов Отдела редких книг и рукописей Научной библиотеки МГУ / под. ред. И. Великодней. Москва : Индрик, 2004. Вып. 7. С. 271–296.*
6. Агеева Е. А., Кобяк Н. А., Смилянская Е. Б. Территориальные книжные собрания и коллекции МГУ и их пополнения за 1981–1983 гг. // *Из фонда редких книг и рукописей научной библиотеки МГУ. Москва : Изд-во МГУ, 1987. [Вып. 6]. С. 120–135.*
7. Біляшівський М. Дещо про українську орнаментику // *Сяйво. 1913. № 3. С. 72–78.*
8. Біляшівський М. Ф. Про український орнамент // *Зап. Укр. наук. т-ва. Київ, 1908. Кн. 3. С. 40–54.*
9. Бобков Е. А. Певческие рукописи гуслицкого письма // *Труды Отдела древнерусской литературы. Ленинград : Наука, 1977. Т. 32. С. 388–394.*
10. Бугославский Г. К. Волынские рукописные евангелия и апостолы. Москва : Тип. Г. Лиснера и А. Гешеля, преemn. Э. Лиснера и Ю. Романа, 1897. 31 с.
11. Бугославский Г. К. Рукописные евангелия древнехранилища Архангельского епархиального церковно-археологического комитета Архангельск : Арханг. епарх. церк.-археол. ком., 1904. [2], IV, 114 с., 2 л. ил.
12. Буслав Ф. И. Исторические очерки Ф. И. Буславе по русскому орнаменту в рукописях. Петроград : Отд. русского языка и словесности Академии наук, 1917. VI, [2], 216 с.
13. Бутовский В. И. История русского орнамента с X по XVI столетие : по древним рукописям: [в 2-х ч.] : [иллюстрации] ; Художественно-промышлен. музеем в Москве. Москва : Типогр. В. Готье, 1870. Т. 2. 26 с.; [100] л. ил.
14. Грузинский А. С. Палеографические и критические заметки о Пересопницком Евангелии. Санкт-Петербург : Сенат. тип., 1912. 39 с.; 24.
15. Денисов Н. Г. Старообрядческое церковное пение // *Вестник Томского гос. ун-та. 2010. № 333 (апрель). С. 55–60.*

16. Денисов Н. Г. Из истории певческих традиций Гуслицы // Гуслица старая и новая : материалы межрегиональной научно-практ. конф., Куровское, 29–30 окт. 2003 г. Москва : Археодоксия, 2004. С. 73–82.
17. Жолтовський П. М. Мініатюра XIV – першої половини XVII століття // Історія українського мистецтва : у 6 т. Київ, 1967. Т. 2. С. 319–336.
18. Жолтовський П. М. Українська рукописна книга та її оздоблення. Харків, 1926. 214 с.
19. Запаско Я. П. Мистецтво української рукописної книги : конспект лекцій спецкурсу для студентів. Львів : ЛДПДП, 1993. 139 с.
20. Запаско Я. П. Орнаментальне оформлення української рукописної книги. Київ : Вид-во АН УРСР, 1960. 183 с.: іл.
21. Запаско Я. П. Орнаментовані рукописи XI–XVI ст. в книгосховищах Української РСР // Матеріали з етнографії та художнього промислу. Київ, 1957. Вип. 3. С. 145–159.
22. Запаско Я. П. Ошатність української рукописної книги. Львів : Фенікс ; Укр. академія друкарства, 1998. 136 с.
23. Запаско Я. П. Пам'ятки книжкового мистецтва : українська рукописна книга. Львів : Світ, 1995. 480 с.: іл.
24. Запаско Я. П. Ренессансные мотивы в украинском рукописном искусстве середины XVI в. // Книговедение и его задачи в свете актуальных проблем советского книжного дела : Вторая Всесоюз. науч. конф. по проблемам книговедения : секция рукописной книги : тез. докл. Москва, 1974. С. 13–16.
25. Ильина Т. В. Декоративное оформление древнерусских книг. Новгород и Псков XII–XV вв. Ленинград : Изд. ЛГУ, 1978. 176 с.
26. Иоанн Дамаскин, прп. Книга глаголемая ирмосы (Ирмологий) // Рукописные собрания. Фонд 556 // Официальный сайт Свято-Троицкой Сергиевой лавры [Электронный ресурс]. URL: <http://old.stsl.ru/manuscripts/556/81>. Дата доступа: 6.05.2018.
27. Катагощина М. В. Предпринимательская деятельность российских антикваров в конце XIX – первой трети XX века : дис. .... канд. ист. наук: 07.00.02 «Отечественная история». Москва, 2005. 223 с.
28. Клепиков С. А. Филиграни и штемпели на бумаге русского и иностранного производства XVII–XX века. Москва : Всесоюз. Книжная палата, 1959. 306 с., ил.
29. Книга глаголемая Октай, сиречь Осмогласник, нотный крюковой... // Рукописные собрания. Фонд 556 / Официальный сайт Свято-Троицкой Сергиевой лавры [Электронный ресурс]. URL: <http://old.stsl.ru/manuscripts/556/79>. Дата доступа: 6.05.2018.
30. Кожурин К. Я. Певческая культура старообрядцев и наследие Древней Руси // Старообрядчество в Тюменском крае в XVII–XXI вв. : послания, документы, публикации, воспоминания, исследования современных ученых. Вып. 4. Тюмень : МИ «РУТРА», 2010. С. 10–20.
31. Михайлов С. С. Единоверческие храмы в Гуслицах. Куровское : Старообрядческая Община Единоверческого согласия, храмов : во имя Преображения Господня и Иоанна Лествичника в городе Куровское, 2001. 48 с.

32. Михайлов С. С. Из истории старообрядцев-неокружников на территории Московской области в 1940–1950-х годах // Церк.-ист. вестник. 2003. № 10. С. 136–147.
33. Ордынский И. И. О народных названиях местностей Московской губ. // Сб. материалов для изучения Москвы и Московской губ., издаваемый Моск. Губ. стат. комит. / под ред. Н. Бочарова. Москва, 1864. Вып. 2. С. 5–12.
34. Ордынский И. И. Раскол и благотворительность в Гуслице. [Санкт-Петербург] : Тип. Акад. наук, 1863. 22 с.; 20.
35. ОРК В-5041. Состав по порядку (Демественник 1828 г.) // Певческие рукописи Красноярска / Красноярская гос. универс. науч. б-ка [Электронный ресурс]. 16.05.2006. URL: <https://ruk.kraslib.ru/tsn/omis.php?ruk=krde>. Дата доступа: 6.05.2018.
36. Подтуркина Е. А. Гуслицкие старообрядческие книги : особенности художественного оформления // Вестник МГУП им. Ивана Федорова. Москва, 2010. Вып. 5. С. 271–281.
37. Подтуркина Е. А. Гуслицкие старообрядческие книги : особенности художественного оформления // Гуслицы : ист.-краевед. альманах. Ильинский Погост, 2010. Вып. 8. С. 128–138.
38. Подтуркина Е. А. Искусство гуслицкой книги // Судьба старообрядчества в XX – начале XXI вв. : история и современность : сб. науч. тр. и материалов. Киев ; Винница : Випол, 2011. Вып. 5. С. 259–272.
39. Подтуркина Е. А. Искусство старообрядческой книги гуслицкого письма (исторический и типологический аспекты) // Известия высш. учеб. заведений. Проблемы полиграфии и издательского дела. Москва, 2011. № 1. С. 159–169.
40. Подтуркина Е. А. Исследование старообрядческой книги гуслицкого письма // Вестник МГУП им. Ивана Федорова. Москва, 2012. Вып. 6. С. 236–242.
41. Подтуркина Е. А. Миниатюры в рукописных книгах гуслицкого письма конца XVIII – начала XX вв. // Гуслицы : ист.-краевед. альманах. Ильинский Погост, 2012. Вып. 9. С. 103–108.
42. Подтуркина Е. А. Миниатюры в рукописных книгах гуслицкого письма конца XVIII – начала XX вв. // Известия высш. учеб. заведений. Проблемы полиграфии и издательского дела. Москва : МГУП им. Ивана Федорова, 2011. № 4. С. 191–197.
43. Подтуркина Е. А. Особенности художественного оформления старообрядческой книги // Науч. конф. молодых ученых Моск. гос. у-та печати, ф-т графич. искусств, март 2009. Москва : МГУП им. Ивана Федорова, 2009. С. 47–59.
44. Подтуркина Е. А. Старообрядческие рукописные книги гуслицкого и ветковского письма конца XVIII – начала XX вв. // Декоративное искусство и предметно-пространственная среда. Вестник МГХПУ. Москва : МГХПУ им. С. Г. Строганова, 2012. № 2, ч. 2. С. 253–264.
45. Подтуркина Е. А. Художественное оформление старообрядческой рукописной книги гуслицкого письма XVIII–XX вв. : автореферат дис. ... канд. искусствовед. : 17.00.04. [Науч.-исслед. ин-т теории и истории изобразит. искусств Рос. акад. художеств]. Москва, 2013. 26 с.

46. Попова О. С. Галицко-волынские миниатюры раннего XIII века : к вопросу о взаимоотношениях русского и византийского искусства // Древнерусское искусство : Художественная культура домонгольской Руси. Москва : Наука, 1972. [Т. 6]. С. 283–315.
47. Попова О. С. Миниатюры Изборника Святослава 1073 года и византийское искусство третьей четверти XI века // От Царьграда до Белого моря : сб. ст. по средневековому искусству в честь Э. С. Смирновой. Москва : Северный Паломник, 2007. С. 405–440.
48. Попова О. С. Новгородские миниатюры и второе южнославянское влияние // Древнерусское искусство : художественная культура Новгорода. Москва : Наука, 1968. [Т. 3]. С. 179–200.
49. Свенціцький І. Бучацьке Євангеліє // Записки НТШ. Львів, 1911. Т. 105. Вип. V. С. 5–17.
50. Свенціцький І. Опис рукописів. І. Кириличні пергаміни XII–XV вв. Збірки Національного музею. Львів, 1933. 19 с.
51. Свенціцький І. Прикраси рукописів Галицької України XVI ст. [Вип. 1–3]. Жовква : Монастир о. Василіан, 1922–1923.
52. Свирин А. Н. Древнерусская миниатюра. Москва : Искусство, 1950. 148, [3] с.; [3] л. ил.
53. Стасов В. В. Славянский и восточный орнамент по рукописям древнего и нового времени. Санкт-Петербург : Картограф. заведение А. А. Ильина, 1887. [8], 78 с. 156 табл. цв. литогр.
54. Титов Ф. И. Очерки по истории русского книгописания и книгопечатания. Вып. 1: Русское книгописание XI–XVIII вв. Киев : Фототип. и тип. «С. В. Кульженко», [1911]. [4], 46, [1] с. : 26 л. рис., ил., факс. Відбит. з журн. «Искусство и печатное дело» за 1910 р.
55. Щепкин В. Н. Учебник русской палеографии. Москва : Изд-во «Издание О-ва Истории и Древностей Российских при Моск. ун-те», 1918. VII, 182 с.; 6 табл.
56. Ясиновський Ю. Українські та білоруські нотнотнініні Ірмолої 16–18 століть : каталог і кодикологічно-палеографічне дослідження. Львів : Місіонер, 1996. 622 с.

References

1. Ageeva, E. A., Podturkina, E. A. (2013). Guslitckie knigopisty: k probleme avtorskogo stilia i khudozhestvennykh priemov [Guslitsy book-writers: on the problem of an author's style and artistic techniques]. In *Staroobriadnichestvo v Rossii (XVII–XX vv.): sbornik nauchnykh trudov* [Old Belief in Russia (XVII–XX centuries) : collection of scientific papers], Is. 5, pp. 389–405. Moscow: Languages of Slavic Culture. [In Russian].
2. Ageeva, E. A. (2010). Guslitckie pevtsy i knigopisy v poru rasteveta XIX – nachala XX v. i gonanii 1930-kh gg. [Guslitsy singers and book writers in the heyday of the XIX – early XX century and the persecutions of the 1930s]. In *Guslitsy. Istoriko-kraevedcheskii almanakh. Ilinskii Pogost* [Guslitsy. Historical and local history almanac. Ilinsky Pogost], Is. 8, pp. 142–149). [In Russian].

3. Ageeva, E. A. (2006). Guslitsa [Guslitsa]. In *Pravoslavnaia enciklopediia* [Orthodox encyclopedia] (Vol. XIII, pp. 503–506). Moscow: Ecclesiastic and Scientific Center “Orthodox Encyclopedia”. [In Russian].
4. Ageeva, E. A. (1997). Knizhnost starobriadcheskogo Podmoskovia (po materialam polevykh nabludenii v Moskovskoi kollekcii ORK i RMGU) [Book culture of the Old Believers of Moscow region (on the materials of field research in the Moscow collection of the Department of Arrangement and Use of Catalogs and the Russian Moscow State University)]. In *Starobriadchestvo: istoriia, kultura, sovremennost* [Old Believers: history, culture, modernity]: *Abstracts of papers of the 3rd scientific and practical conference, May 15–17, 1997.* (pp. 197–202). Moscow: Museum of the History and Culture of the Old Believers. [In Russian].
5. Ageeva E. A. (2004). Podmoskovnaia rukopisnaia kollekciiia NB MGU i arkhiv ikonopistcev Balzetovykh [Moscow manuscript collection of the Moscow State University Scientific Library and Archives of icon painters the Balzetov]. In I. Velikodnaia (Ed.), *Rukopisi. Redkie izdaniia. Arkhivy. Iz fondov Otdela redkikh knig i rukopisei Nauchnoi biblioteki MGU* [Manuscripts. Rare editions. Archives. From the funds of the Department of Rare Books and Manuscripts of the Moscow State University Scientific Library], Is. 7, pp. 271–296. Moscow: Indrik. [In Russian].
6. Ageeva, E. A., Kobiak N. A., Smilianskaia E. B. (1987). Territorialnye knizhnye sobraniia i kollekcii MGU i ikh popolneniia za 1981–1983 gg. [Local book collections and collections of the Moscow State University and the replenishment for 1981–1983]. In *Iz fonda redkikh knig i rukopisei nauchnoi biblioteki MGU* [From the collection of rare books and manuscripts of the Moscow State University Scientific Library], [Is. 6.], pp. 120–135. Moscow: Publishing House of the Moscow State University. [In Russian].
7. Biliashivskiy, M. (1913). Deshcho pro ukrainsku ornamentiuku [Something about Ukrainian ornamentation]. In *Siaivo* [Radiance], No. 3, pp. 72–78. [In Ukrainian].
8. Biliashivskiy, M. F. (1908). Pro ukrainskyi ornament [About Ukrainian ornament]. In *Zapysky Ukrainskoho Naukovoho tovarystva* [Notes of the Ukrainian Scientific Society], Vol. 3. pp. 40–54. Kyiv. [In Ukrainian].
9. Bobkov, E. A. (1977). Pevcheskie rukopisi guslitckogo pisma [Singing manuscripts of the Guslitsa writing]. In *Trudy Otdela drevnerusskoi literatury* [Works of the Department of Old Russian Literature], Vol. 32, pp. 388–394. Leningrad: Science. [In Russian].
10. Bugoslavskii, G. K. (1897). Volynskie rukopisnye evangeliiia i apostoly [Volyn handwritten Gospels and Apostles]. Moscow: Typography of G. Lissner and A. Geshel, successors of E. Lissner and Yu. Roman. [In Russian].
11. Bugoslavskii, G. K. (1904). Rukopisnye evangeliiia drevnekhramenishcha Arkhangel'skogo eparkhial'nogo tserkovno-arkheologicheskogo komiteta [Handwritten Gospels of the Old Repository of the Archangel Diocesan Church Archaeological Committee]. Arkhangel'sk: Archangel Diocesan Church Archaeological Committee. [In Russian].
12. Buslaev, F. I. (1917). *Istoricheskie ocherki F. I. Buslaeva po russkomu ornamentu v rukopisiakh* [Historical essays of F. I. Buslaev on Russian ornament in manuscripts]. Petrograd: Department of Russian Language and Literature of the Academy of Sciences. [In Russian].

13. Butovskii, V. I. (1870). *Istoriia russkogo ornamenta s X po XVI stoletie: po drevnim rukopisiam: [v 2-kh ch.]: [illiustratsii]; Khudozhestvenno-promyshlennyi muzeum v Moskve* [The history of Russian ornament from the 10th to the 16th century: in 2 parts: illustrations] (Vol. 2). Moscow: Typography of V. Gotier. [In Russian].
14. Gruzinskii, A. S. (1912). *Paleograficheskie i kriticheskie zametki o Peresopnitskom Evangelii* [Paleographic and critical notes about the Peresopnytsia Gospel]. Saint Petersburg: Senate Typography. [In Russian].
15. Denisov, N. G. (2010). Starobriadcheskoe tserkovnoe penie [Old Believers church singing] In *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta* [Bulletin of Tomsk State University], No. 333 (April), pp. 55–60. [In Russian].
16. Denisov, N. G. (2004). Iz istorii pevcheskikh traditsii Guslitsy [From the history of Guslitsa singing traditions]. In *Guslitsa staraia i novaia* [Old and new Guslitsa]: *Proceedings of the International Scientific and Practical Conference* (Kurovskoe, October 29–30, 2003, pp.73–82). Moscow: Archeodoxia. [In Russian].
17. Zholtovskiy, P. M. (1967). Miniatiura XIV – pershoi polovyny XVII stolittia [Miniature of the 14th – the first half of the 17th century]. In *Istoriia ukrainskoho mystetstva* [History of Ukrainian art], Vol. 2, pp. 319–336. Kyiv. [In Ukrainian].
18. Zholtovskiy, P. M. (1926). *Ukrainska rukopysna knyha ta ii ozdoblennia* [Ukrainian manuscript and its decoration]. Kharkiv. [In Ukrainian].
19. Zapasko, Ya. P. (1993). *Mystetstvo ukrainskoi rukopysnoi knyhy: konspekt lektsii spetskursu dlia studentiv* [The art of the Ukrainian manuscripts: a synopsis of special course lectures for students]. Lviv: Lviv State Institute of Applied and Decorative Arts. [In Ukrainian].
20. Zapasko, Ya. P. (1960). *Ornamentalne oformlennia ukrainskoi rukopysnoi knyhy* [Ornamental design of Ukrainian manuscripts]. Kyiv: Publishing House of the Academy of Sciences of the UkrSSR. [In Ukrainian].
21. Zapasko, Ya. P. (1957). Ornamentovani rukopysy XI – XVI st. v knyhoskhozvnyshchakh Ukrainkoi RSR [Ornamental manuscripts of the 11–16th centuries in the book repositories of the Ukrainian SSR]. In *Materialy z etnografii ta khudozhnoho promyslu* [Materials on ethnography and artistic production], Is. 3, pp. 145–159. Kyiv. [In Ukrainian].
22. Zapasko, Ya. P. (1998). *Oshatnist ukrainskoi rukopysnoi knyhy* [The opulence of Ukrainian manuscripts]. Lviv: Feniks; Ukrainian Academy of Printing. [In Ukrainian].
23. Zapasko, Ya. P. (1995). *Pamiatky knyzhkovoho mystetstva: ukrainska rukopysna knyha* [Monuments of book art: Ukrainian manuscripts]. Lviv: Svit. [In Ukrainian].
24. Zapasko, Ya. P. (1974). *Renessansnye motivy v ukrainskom rukopisnom iskusstve serediny XVI v.* [Renaissance motifs in the Ukrainian manuscript art of the middle of the 16th century]. In *Knigovedenie i ego zadachi v svete aktualnykh problem sovetskogo knizhnogo dela: Vtoraia Vsesoiuznaia nauchnaia konferentsiia po problemam knigovedeniia: sektiia rukopisnoi knigi: tezisy dokladov* [Bibliology and its tasks in the light of topical issues of the Soviet book industry: the Second All-Soviet scientific conference on the issues of bibliology: Manuscript section: abstracts of papers] (pp. 13–16). Moscow. [In Russian].

25. Ilina, T. V. (1978). *Dekorativnoe oformlenie drevnerusskikh knig. Novgorod i Pskov XII–XV vv.* [Decorative design of Old Russian books. Novgorod and Pskov XII–XV centuries.]. Leningrad: Publishing house of the Leningrad State University. [In Russian].
26. Ioann Damaskin, St. Kniga glagolemaia irmosy (Irmologii) [John of Damascus, St. The book called Irmoses (Irmologion)] In *Rukopisnye sobraniia* [Manuscript collections]. *Fund 556. Ofitsialnyi sait Sviato-Troitckoi Sergievoi lavry* [Official website of the Holy Trinity St. Sergius Lavra] [Online resource]. URL: <http://old.stsl.ru/manuscripts/556/81>. Date of access: 06.05.2018. [In Russian].
27. Katagoshchina, M. V. (2005). *Predprinimatelskaia deiatel'nost' rossiiskikh antikvarov v kontse XIX – pervoi treti XX veka* [Entrepreneurial activity of Russian antique dealers in the late 19th – first third of the 20th century] (PhD dissertation). Moscow. [In Russian].
28. Klepikov, S. A. (1959). *Filigrani i shtempeli na bumage russkogo i inostrannogo proizvodstva XVII–XX veka* [Filigrees and stamps on the paper of Russian and foreign production of the 17–20th centuries]. Moscow: All-Soviet Central Institute of Bibliography. [In Russian].
29. Kniga glagolemaia Oktai, sirech Osmoglasnik, notnyi kriukovoi... [The book called Oktay, that is Osmoglasnik, a musical note hook...]. In *Rukopisnye sobraniia* [Manuscript collections]. *Fund 556. Ofitsialnyi sait Sviato-Troitckoi Sergievoi lavry* [Official website of the Holy Trinity St. Sergius Lavra] [Online resource]. URL: <http://old.stsl.ru/manuscripts/556/79>. Date of access: 06.05.2018. [In Russian].
30. Kozhurin, K. Ya. (2010). *Pevcheskaia kultura staroobriadtcev i nasledie Drevnei Rusi* [The singing culture of the Old Believers and the legacy of Ancient Rus]. In *Staroobriadchestvo v Tiimenskom krae v XVII–XXI vv.: poslaniia, dokumenty, publikatsii, vospominaniia, issledovaniia sovremennykh uchenykh*. [Old Believers in the Tiumen region in the 17th–21st centuries: messages, documents, publications, memoirs, studies of modern scientists], Is. 4, pp. 10–20. Tiumen: RUTRA. [In Russian].
31. Mikhailov, S. S. (2001). *Edinovercheskie khramy v Guslitsakh* [Common Faith temples in Guslitsy]. Kurovskoe: Old Believers Community of Common Faith Accord, Temples: in the name of the Transfiguration of the Lord and John of the Ladder in the town of Kurovskoe. [In Russian].
32. Mikhailov, S. S. (2003). *Iz istorii staroobriadtcev-neokruzchnikov na territorii Moskovskoi oblasti v 1940–1950-kh godakh* [From the history of the Old Believers-neokruzhniki in the territory of the Moscow region in the 1940–1950s]. In *Tserkovno-istoricheskii vestnik* [Church history bulletin], No. 10, pp. 136–147. [In Russian].
33. Ordynskii, I. I. (1864). *O narodnykh nazvaniikh mestnostei Moskovskoi gubernii* [On the people's names of the localities of the Moscow Province]. In N. Bocharov (Ed.), *Sbornik materialov dlia izucheniia Moskvy i Moskovskoi gubernii, izdavaemyi Moskovskim gubernskim statisticheskim komitetom* [Collection of materials for the study of Moscow and Moscow Province, published by the Moscow Provincial Statistical Committee], Is. 2, pp. 5–12. Moscow. [In Russian].
34. Ordynskii, I. I. (1863). *Raskol i blagotvoritel'nost' v Guslitsakh* [Split and charity in Guslitsa]. Saint Petersburg: Typography of the Academy of Sciences. [In Russian].

35. ORK V-5041. Sostav po poriadku (Demestvennik 1828 g.) [ORK V-5041. Composition in order (Demestvennik 1828)]. In *Pevcheskie rukopisi Krasnoiarska* [Singing manuscripts of Krasnoyarsk] (Krasnoiarskaia gosudarstvennaia universalnaia nauchnaia biblioteka [Krasnoyarsk State Universal Scientific Library]) [Online resource]. URL: <https://ruk.kraslib.ru/tsn/opis.php?ruk=krde>. Date of access: 6.05.2018.
36. Podturkina, E. A. (2010). Guslitckie staroobriadcheskie knigi: osobennosti khudozhestvennogo oformleniia [Guslitsa Old Believer Books: features of decoration]. In *Vestnik MGPU imeni Ivana Fedorova* [Bulletin of Ivan Fedorov Moscow State University of Printing Arts], Is. 5, pp. 271–281. Moscow. [In Russian].
37. Podturkina, E. A. (2010). Guslitckie staroobriadcheskie knigi: osobennosti khudozhestvennogo oformleniia [Guslitsa Old Believer Books: features of decoration]. In *Guslitsy: istoriko-kraevedcheskii almanakh* [Guslitsy: historical and local history almanac], Is. 8, pp. 128–138. Ilyinsky Pogost. [In Russian].
38. Podturkina, E. A. (2011). Iskusstvo guslitckoi knigi [The Art of the Guslitsa Book]. In *Sudba staroobriadchestva v XX – nachale XXI vv.: istoriia i sovremennost: sbornik nauchnykh trudov i materialov* [The fate of the Old Believers in the 20th – early 21st centuries: history and modernity], Is. 5, pp. 259–272. Kyiv, Vinnytsia: Vipol. [In Russian].
39. Podturkina, E. A. (2011). Iskusstvo staroobriadcheskoi knigi guslitckogo pisma (istoricheskii i tipologicheskii aspekty) [The art of the Old Believers' book of the Guslitsa writing (historical and typological aspects)] In *Izvestiia vysshikh uchebnykh zavedenii. Problemy poligrafii i izdatelskogo dela* [News of higher educational institutions. Problems of polygraphy and publishing], No. 1, pp. 159–169. Moscow. [In Russian].
40. Podturkina, E. A. (2012). Issledovanie staroobriadcheskoi knigi guslitckogo pisma [Study of the Old Believers' book of the Guslitsa writing]. In *Vestnik MGUP imeni Ivana Fedorova* [Bulletin of Ivan Fedorov Moscow State University of Printing Arts], Is. 6, pp. 236–242. Moscow. [In Russian].
41. Podturkina, E. A. (2012). Miniatiury v rukopisnykh knigakh guslitckogo pisma kontca XVIII – nachala XX vv. [Miniatures in handwritten books of the Guslitsa writing of the late 18th – early 20th centuries] In *Guslitsy: istoriko-kraevedcheskii almanakh* [Guslitsy: historical and local history almanac], Is. 9, pp. 103–108. Ilyinsky Pogost. [In Russian].
42. Podturkina, E. A. (2011). Miniatiury v rukopisnykh knigakh guslitckogo pisma kontca XVIII – nachala XX vv. [Miniatures in handwritten books of the Guslitsa writing of the late 18th – early 20th centuries]. In *Izvestiia vysshikh uchebnykh zavedenii. Problemy poligrafii i izdatelskogo dela* [News of higher educational institutions. Problems of polygraphy and publishing], No. 4, pp. 191–197. Moscow. [In Russian].
43. Podturkina, E. A. (2009). Osobennosti khudozhestvennogo oformleniia staroobriadcheskoi knigi [Features of the decoration of the Old Believers' book]. In *Nauchnaia konferentsiia molodykh uchenykh Moskovskogo gosudarstvennogo universiteta pečati, fakultet graficheskikh iskusstv* [Scientific conference of young researchers of Moscow State University of Printing Arts, Faculty of Graphic Arts] (March 2009, pp. 47–59). Moscow: Ivan Fedorov Moscow State University of Printing Arts. [In Russian].
44. Podturkina, E. A. (2012). Staroobriadcheskie rukopisnye knigi guslitckogo i vetkovskogo pisma konca XVIII – nachala XX vv. [Old Believers' manuscripts of the Guslitsa and Vetka writing of the late 18th – early 20th centuries] In *Dekorativnoe*

iskusstvo i predmetno-prostranstvennaia sreda. Vestnik MGKhPU [Decorative art and subject-spatial environment. Bulletin of Ivan Fedorov Moscow State University of Printing Arts], No. 2, Pt. 2, pp. 253–264. Moscow: S. G. Stroganov Moscow State Art-Industrial Academy. [In Russian].

45. Podturkina, E. A. (2013). *Khudozhestvennoe oformlenie staroobriadcheskoi rukopisnoi knigi guslitckogo pisma XVIII–XX vv.* [Decoration of the Old Believers' handwritten book of the Guslitsa writing of the 18–20th centuries] (*Extended abstract of PhD dissertation*). Research Institute of Theory and History of Visual Arts of the Russian Academy of Arts, Moscow, Russia. [In Russian].

46. Popova, O. S. (1972). Galitcko-volynskie miniatiury rannego XIII veka: k voprosu o vzaimootnosheniakh russkogo i vizantiiskogo iskusstva [Galician-Volyn miniatures of the early 13th century: on the issue of the relationship between Russian and Byzantine art]. In *Drevnerusskoe iskusstvo: khudozhestvennaia kultura domongolskoi Rusi* [Old Russian art: art culture of pre-Mongol Rus] (Vol. 6, pp. 283–315). Moscow: Nauka. [In Russian].

47. Popova, O. S. (2007). Miniatiury Izbornika Sviatoslava 1073 goda i vizantiiskoe iskusstvo tretei chetverti XI veka [Miniatures of Sviatoslav's collected book of 1073 and Byzantine art of the third quarter of the 11th century]. In *Ot Tcargrada do Belogo Moria: sbornik statei po srednevekovomu iskusstvu v chest E. S. Smirnova* [From Constantinople to the White Sea: collection of articles on medieval art in honor of E. S. Smirnova] (pp. 405–440). Moscow: Northern Pilgrim. [In Russian].

48. Popova, O. S. (1968). Novgorodskie miniatiury i vtoroe yuzhnoslavianskoe vlianie [Novgorod miniatures and the second South Slavic influence]. In *Drevnerusskoe iskusstvo: khudozhestvennaia kultura Novgoroda* [Old Russian art: art culture of Novgorod], Vol. 3, pp. 179–200. Moscow: Science. [In Russian].

49. Svientsitskyi, I. (1911). Buchatske Yevanheliie [Buchach Gospel]. In *Zapysky NTS* [Notes of the Shevchenko Scientific Society], Vol. 105, Is. 5, pp. 5–17. Lviv. [In Ukrainian].

50. Svientsitskyi, I. (1933). *Opys rukopysiv: I. Kyrylychni perhaminy XII–XV vv. Zbirky Natsionalnoho muzeiu* [Description of manuscripts: I. Cyrillic parchments of the 12–15th centuries. Collections of the National Museum]. Lviv. [In Ukrainian].

51. Svientsitskyi, I. (1922–1923). *Prykrasy rukopysiv Halytskoi Ukrainy XVI st.* [Decoration of manuscripts of Galician Ukraine in the 16th century] [Is. 1–3]. Zhovkva: Monastery of Basilian Fathers. [In Ukrainian].

52. Svirin, A. N. (1950). *Drevnerusskaia miniatiura* [Old Russian miniature]. Moscow: Art. [In Russian].

53. Stasov, V. V. (1887). *Slavianskii i vostochnyi ornament po rukopisiam drevnego i novogo vremeni* [Slavic and oriental ornament on manuscripts of ancient and new times]. Saint Petersburg: Cartographic Institution of A. A. Ilyin. [In Russian].

54. Titov, F. I. (1911). *Ocherki po istorii russkogo knigopisaniia i knigopechataniia* [Essays on the history of Russian book publishing and book printing]: *Is. 1: Russkoe knigopisanie XI–XVIII vv.* [Russian book writing of the 11–18th centuries]. Kyiv: Phototypography and typography of S. V. Kulzhenko. Offprint from *Iskusstvo i pechatnoe delo* [Art and printing business] magazine. [In Russian].

55. Shchepkin, V. N. (1918). *Uchebnik russkoi paleografii* [Textbook of Russian paleography]. Moscow: Publishing of the Society of the History and Antiquities of Russia at the Moscow University. [In Russian].

56. Yasynovskyi, Yu. (1996). *Ukrainski ta biloruski notnoliniini Irmoloi 16–18 stolit: kataloh i kodykologichno-paleohrafichne doslidzhennia* [Ukrainian and Belorussian note-linear Irmologions of the 16–18th centuries: catalog and codicological and paleographic research]. Lviv: Misioner. [In Ukrainian].

Svitlana Volodymyrivna Zinchenko,

Candidate of Historical Sciences,

Senior Research Fellow

of the Department of Manuscripts and Old Printed Books,

Andrey Sheptytsky National Museum in Lviv

e-mail: zinsvitlana@ua.fm

Attribution of the Old Believer manuscript of the 20s of the 19th ct. from the collection of Andrey Sheptytsky National Museum in Lviv

The article is devoted to the attribution of a music manuscript (PKK-69) from the collection of Andrey Sheptytsky National Museum in Lviv. Often upon describing the decoration of the Old Believer manuscripts they were identified with the “sea coast” style, which is not completely correct. In various regions of compact dwelling of the Old Believers their own original styles of book decoration were formed. Each of those has its own specifics of script, miniatures and ornamental decoration, which almost have not been described yet. This causes certain difficulties at the attribution of the Old Believer manuscripts. The investigated manuscript is no exception.

The codicological and filigree analyses of the manuscript allowed narrowing the ranges of its creation to the first quarter of the 20th ct. The text structure analysis discovered that the studied manuscript was a music book known as the “Holidays” rather than the Irmologion, as it was indicated in the museum description. The art study analysis allowed attributing it as the Old Believer manuscript of the Guslitsy style. Besides, in the fonds of the Russian State Library (Moscow), the State Historical Museum (Moscow) and the State Universal Scientific Library of the Krasnoyarsk Krai (Krasnoyarsk) six manuscripts similar in the execution craft, drawing, ornamental arrangement composition, picture coloring and hand to the studied manuscript were discovered. Researchers associate them with one workshop acting in the 20–30s of the 19th ct. and name famous rewriter and miniaturist of the first half of the 19th ct. from Guslitsy Mikhail Ivanovich Shitikov as their creator. Two of those – the Chimes 1835 (the State Historical Museum) and the Octoechos 1838 (the Russian State Library) – have a rewriter’s note, and their decoration is as similar to the investigated manuscript that there is no doubt that it is also M. I. Shitikov’s work. The attributed manuscript is the earliest of his works, it supplements and extends our vision of the prominent rewriter’s activity.

Key words: music manuscripts, Old Believer, book embellishment, Guslitsy style and writing, attribution of the Old Believer manuscripts, rewriter and miniaturist of the first half of the 19th ct. Mikhail Ivanovich Shitikov.

---

*Светлана Владимировна Зинченко,
кандидат исторических наук,
старший научный сотрудник
отдела рукописей и старопечатной книги
Национального музея во Львове имени Андрея Шептицкого
e-mail: zinsvitlana@ua.fm*

Атрибуция старообрядческой рукописи 20-х годов XIX в. из собрания Национального музея во Львове имени Андрея Шептицкого

Статья посвящена атрибуции нотной рукописи (Ркк-69) из коллекции старообрядческих кодексов Национального музея во Львове им. Андрея Шептицкого. Часто при описании отделки старообрядческих рукописей их отождествляли с «поморским» стилем, что не совсем правомерно. В различных регионах компактного проживания старообрядцев сложились свои оригинальные стили книжного оформления. Для каждого из них характерны особенности шрифта, миниатюр и орнаментального украшения, которые до сих пор почти не изучены. Это вызывает определенные трудности при атрибуции старообрядческих рукописей.

Кодикологический и филиграноведческий анализ рукописи позволил сузить рамки ее создания к первой четверти XIX в. Анализ структуры текста обнаружил, что исследуемая рукопись является нотной книгой, известной под названием «Праздники», а не Ирмологионом, как указано в музейном описании. Искусствоведческий анализ позволил отнести ее к старообрядческим рукописям гуслицкого стиля. Кроме того, в фондах Российской государственной библиотеки (г. Москва), Государственного исторического музея (г. Москва) и Государственной универсальной научной библиотеки Красноярского края (г. Красноярск) были обнаружены шесть рукописей, близких по мастерству исполнения, рисунку, композиции орнаментального оформления, колориту раскраски и почерку к изучаемой. Исследователи относят их к одной мастерской, действовавшей в 20–30-х годах XIX в., а их исполнителем считают выдающегося гуслицкого переписчика и миниатюриста первой пол. XIX в. Михаила Ивановича Шитикова. Две из них – Трезвоны 1835 г. (ГИМ) и Октоих 1838 г. (РГБ) – имеют запись переписчика, а их декоративная отделка настолько идентична исследуемой рукописи, что нет сомнений в том, что она также является работой М. И. Шитикова. Атрибутированная рукопись является наиболее ранней из его работ.

Ключевые слова: нотные рукописи, старообрядчество, книжная орнаментика, гуслицкий стиль и письмо, атрибуция старообрядческих рукописей, переписчик и миниатюрист первой пол. XIX в. Михаил Иванович Шитиков.

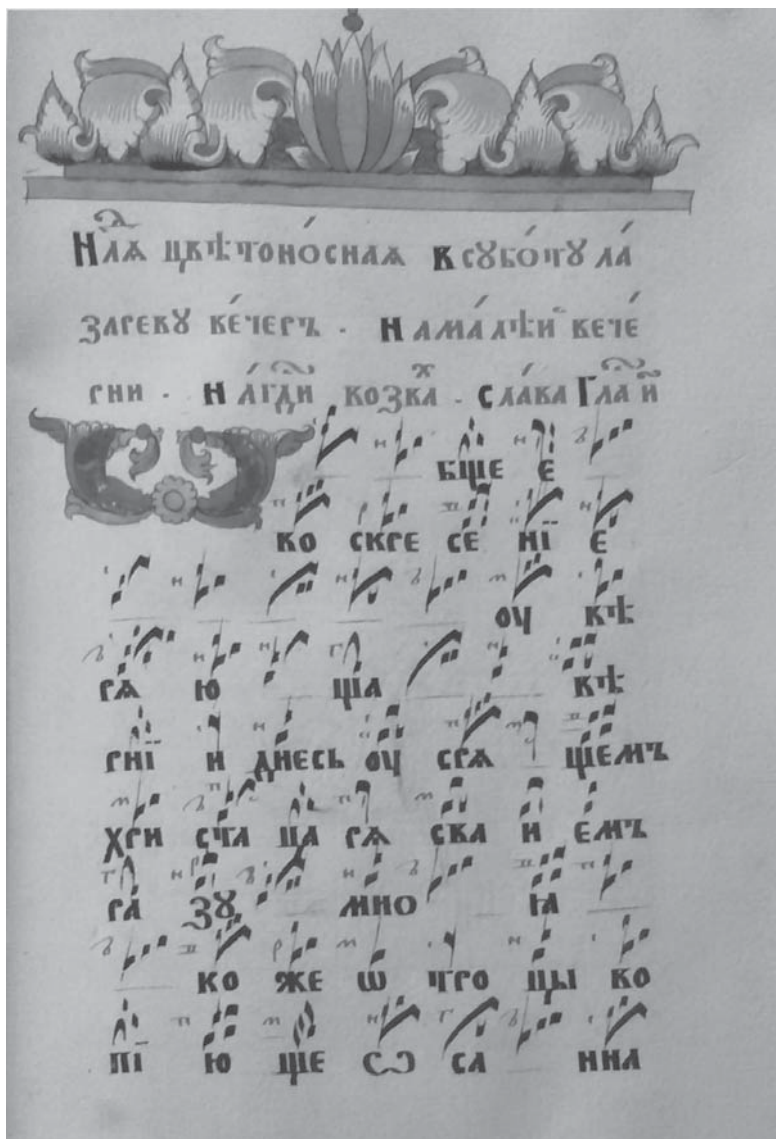
*Статья подготовлена 26 січня 2018 року;
подана до друку 1 березня 2018 року.*

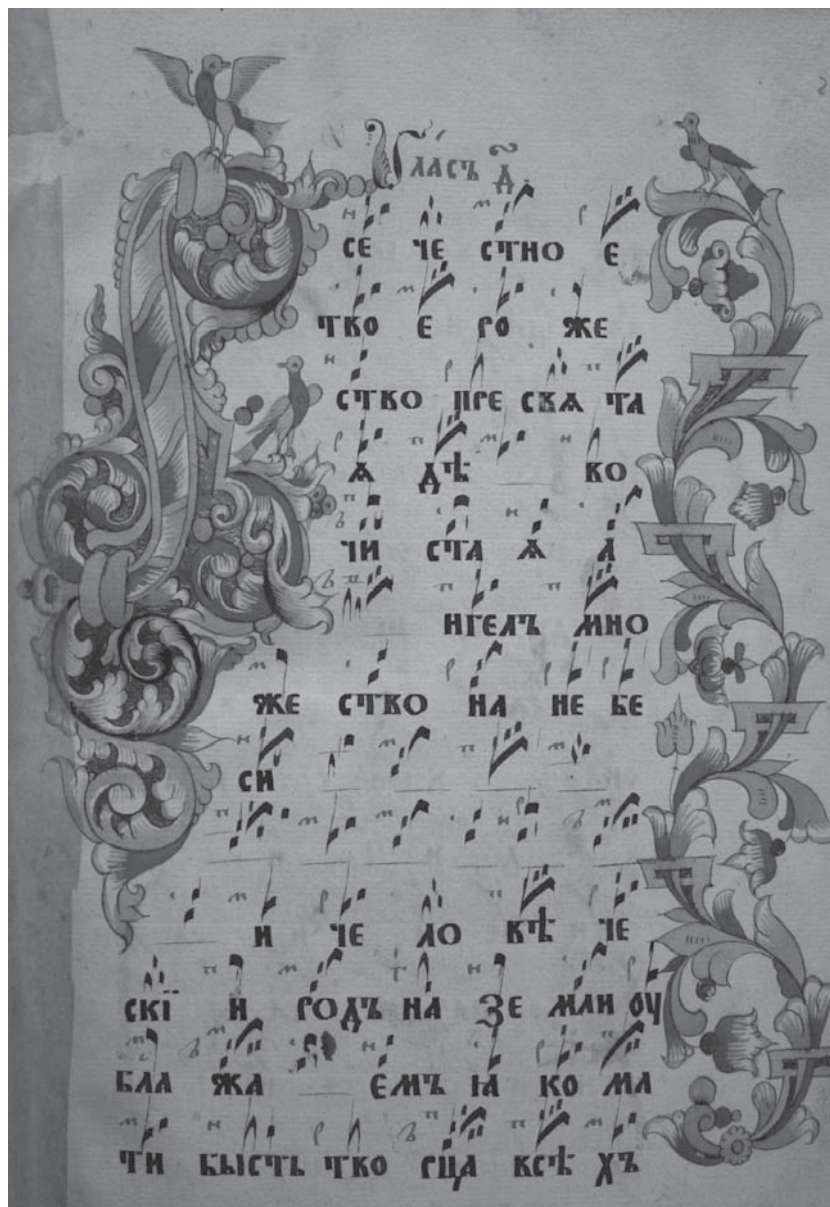
Заставка-рамка (НМЛ: Ркк-69, арк. 1)

Заставка в прямокутній рамці з ініціалом «Д» та оздобленням на бічному полі (НМЛ: Ркк-69, арк. 3 зв.)

Заставка на лінійній основі з ініціалом «w» (НМЛ: Ркк-69, арк. 104)

Ініціал «В» (НМЛ: Ркк-69, арк. 2)

Мініатюра «Різдво Богородиці» (НМЛ: Ркк-69, арк. 1 зв.)